

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Bajcsi Ildikó:

**A cserkészettől a kommunizmusig.
A sarlósok alternatívái
a két világháború közötti Csehszlovákiában**

Témavezető:

Dr. habil. Szarka László egyetemi docens

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM

Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2018

1. A kutatás előzményei

A Trianont követően Csehszlovákiába került magyarság önmeghatározásában, és az új helyzet feldolgozásában fontos szerepe volt annak az első kisebbségi értelmiségi nemzedéknek, amelynek tagjai a csehszlovákiai egyetemek cserkészköreiben találtak egymásra, s akiknek egyik legerősebb csoportja 1928 nyarán Sarló név alatt mozgalommá szerveződött. A fiatal nemzedék a kisebbségi helyzetben felerősödött nemzeti és szociális problémáknak a felmérését és megoldását tekintette elsődleges feladatának és ezek középpontba állításával, összekapcsolásával fokozatosan egyre nagyobb hangsúlyt kapott a baloldali tájékozódás.

A Sarló újraértelmezését elsősorban azért tartottuk fontosnak, hiszen miközben a mozgalom a szlovákiai magyar történetírás kedvenc témái közé tartozik, a Sarlót – és annak ideológiai változásait – az eddigi szakirodalom nagyrésze leegyszerűsítve szemlélte. A pártállami évtizedekben, jórészt maguk az egykori sarlósok, de más, a baloldali értékeket abszolutizáló történészek is glorifikálták, a rendszerváltás után pedig negligálták vagy éppen diabolizálták a mozgalom történetét.

A második világháború előtt született írások közül ki kell emelni Jócsik Lajos „nemzedéki összefoglalóját” 1939-ben *Iskola a magyarságra* címmel. Jócsik munkája az ún. „visszatért” könyvek sorában az első bécsi döntést követően a generáció húsz éves történetére emlékezik. Gyermekkori élményei és a regösjárások jelentősége mellett a Sarló mozgalomhoz kapcsolódó vitákat, akciókat is beépítette a munkába.¹

A kommunista éra időszakában napvilágot látott, két világháború közötti időszakot idéző sarlós visszaemlékezések közé tartozik Balogh Edgár *Hét próba* című 1965-ös munkája, melyet később újra kiadtak, valamint Kovács Endre *Korszakváltás* című műve.² A Balogh által írt visszaemlékezés a Sarló mozgalom rövid ideig tartó szervezeti történetét részletezi. Az 1960-as évek közepén készült könyv azonban sok esetben a korabeli romániai magyar viszonyokra jellemző ideológiai szempontokat érvényesítve építette fel történeteit, ezért erős kritikával kell kezelni. Kovács Endre *Korszakváltás* című emlékiratát ugyancsak erős kritikai szűrőkkel kell kezelni, bár Baloghoz képest jóval elfogulatlanabb és kritikusabb képet ad a mozgalomról.

A Sarló 1928. évi megalakulásának 50. évfordulóján, a Kádár-korszakon belül a

---

¹ Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben*. Nyugat, Budapest, 1939.

² Balogh Edgár: *Hét próba*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1965. Kovács Endre: *Korszakváltás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981.

kisebbségi magyarság irányában egyfajta politikai nyitás periódusaként is jellemezhető időszakban jelent meg a generáció tagjainak tanulmányait és visszaemlékezéseit közreadó *Ez volt a Sarló* című kötet.³ A nemzedék tagjai – köztük Balázs András, Balogh Edgár, Dobossy László, Ferencz László, Horváth Ferenc, Nagyidai Ernő – voltak a könyv szerzői. A mozgalom dokumentumait és bibliográfiáját is összegyűjtő kötet összesen tizennégy tanulmányt tartalmaz. Az elemzések több szempontból vizsgálták a Sarló szerepét. Mivel azonban ezt az összefoglalót is a pártállami években jelentették meg, ideológiai szempontból ennek az évfordulás reprezentatív munkának az érvei és állításai szintén erős kritikára szorulnak.

A memoárok közül az 1948 után Nyugat-Németországban élt és ezért ideológiai és cenzurális korlátok nélkül alkotó Peéry Rezső „visszaemlékező” munkáját kell kiemelni, amely 1994-ben *A végzet bábjátéka avagy Peremmagyarok az idő sodrában* címmel jelent meg.⁴ Ezek ideológiailag árnyalják Balogh, valamint Kovács kommunista narratíváját. Mindenesetre tény, hogy a rendszerváltozásig a mozgalomról többségében idealizált értékelések, politikailag elfogult munkák jelentek meg. Bár Deborah Cornelius egyesült államokbeli történész angol nyelvű doktori értekezésében ideológiailag elfogulatlan értékelést adott, de csak csekély mértékben támaszkodott azokra a levéltári forrásokra, amelyek révén árnyaltabb képet kaphatunk a mozgalom ideológiai változásainak soktényezős folyamatáról.⁵ Miközben a pártállami időszakban kialakult munkásmozgalom-központú elemzések a mozgalom kommunista fordulatát tekintették példamutatónak és szükségszerűnek, a rendszerváltást követően egyfajta démonizált „vörös Sarló” kép is kialakulni látszik. A „kommunista Sarló” hiperkritikus átértékelésére jó példa Popély Gyula *Ez volt a Sarló* című elemzése.⁶

A fent megjelent írásokra támaszkodva 2014-től törekedtünk a Sarló sokoldalú vizsgálatára, a mozgalom dekonstruálására, egy reális – a személyi szempontokat is figyelemmel kísérő – Sarló kép kialakítására. A témában megjelent írásainkról – tanulmányainkról és cikkeinkről – a publikációs jegyzékünk által lehet bővebben tájékozódni.

---

³ Sándor László (összeáll.): *Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok.* Kossuth – Madách, Budapest, 1978.

⁴ Peéry Rezső: *A végzet bábjátéka avagy Peremmagyarok az idő sodrában.* (Filep Tamás Gusztáv – Tóth László vál.) Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994.

⁵ A disszertáció alapján adta ki Cornelius angol nyelvű könyvét a mozgalomról. Cornelius, S. Deborah: *In Search of the Nation. The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934.* Social Science Monograph, Boulder, Colorado, Columbia University Press, 1998.

⁶ Popély Gyula: *Ez volt a Sarló* (1.) *Irodalmi Szemle*, 2009/6. <http://irodalmiszemle.sk/2009/06/popely-gyula-ez-volt-a-sarlo-1> (2017. 11. 17), Uő: *Ez volt a Sarló* (2.) *Irodalmi Szemle*, 2009/7. <http://irodalmiszemle.sk/2009/07/popely-gyula-ez-volt-a-sarlo-2/> (2017. 11. 17)

2. Célkitűzések

Kutatási témánk kiválasztását, disszertációnk megírását a csehszlovákiai magyarság első kisebbségi korszakának, s azon belül a kisebbségi alternatívák megfogalmazásában különösen aktív és produktív értelmiségi mozgalom, a Sarló reális megítélésére való törekvés motiválta. A mozgalom értékelése körül ugyanis mind a mai napig nincs konszenzus a történetírásban. Ez szorosan összefügg a Sarlóhoz tapadt ideológiai címkékkel, a sarlós vezetők egy részének kommunista fordulatát abszolutizáló értékelésekkel.

Az 1900-as évek elején született generáció számára mást jelentett a kisebbségi helyzet megélése, mint a szüleiknek, hiszen az „apák” identitását, világképét alapvetően meghatározta az 1918 előtti „Nagy-Magyarország” valósága és emlékezete. Ez az első kisebbségi helyzetben felnőtté vált nemzedék viszont már az új helyzetet tekintette adottságnak és realitásnak. Ez önmagában hordozta egy új „kisebbségi identitás” kialakulásának az alternatíváját, amelynek vizsgálata doktori disszertációnk másik fontos kiindulópontját jelentette.

A disszertáció célja tehát a Sarló mozgalom történetének a reális megjelenítése mellett a szerveződésben rövid pár évre szoros eszmei közösséget alkotó fiatal értelmiségiek egyéni és közösségi identitásának, valamint a csehszlovákiai magyarságról alkotott véleményének a vizsgálata. Ezzel párhuzamosan a dolgozat az államváltás következményeit, az állampolgári és a nemzeti lojalitás folyamatos konfliktusait elemzi. Vizsgálatunkban nagy súlyt helyezünk a sarlósok egyéni szociális, ideológiai és világnézeti különbségeinek az elemzésére, motivációik feltérképezésére. Rávilágítunk a mozgalom belső konfliktusainak mélyebb okaira, ami reményeink szerint árnyalhatja a Sarló megítélését. Olyan elfogulatlan és kiegyensúlyozott mélyelemzésre törekszünk, amelyre a Sarló történetének egészére vonatkozóan mások még nem vállalkoztak.

Ugyanakkor a doktori disszertáció felépítésében vizsgált témakör történeti hátterének a megértéséhez fontosnak ítéltük a csehszlovákiai magyarság korabeli társadalmi, kulturális és politikai sajátosságainak a felvázolását. Ezen belül rámutatunk a nemzedéki kérdéskör sajátosságaira, az értelmiségi és részben a politikai elit szerepvállalásának a jelentőségére, a kisebbségi magyar egyéni és csoportos identitásformák dilemmáira.

Disszertációnk alapvető feladatának azt tekintjük, hogy a sarlósoknak mint nemzedéki csoportnak és mozgalomnak, illetve mint a pályájukon igen gyorsan jelentős

szakmai teljesítményt nyújtó értelmiségieknek a szerepét, helyét megpróbáljuk minél sokoldalúbban, realisabban és életszerűen feldolgozni és értékelni. Minderre abban a reményben törekedtünk, hogy a 20. századi kisebbségtörténeti összképben kétségkívül fontos és pozitív szerepet játszó nemzedék emlékezetét a következő években, évtizedekben nem a szélsőséges megközelítések – a kritikátlan rajongás vagy a parttalan gyűlölködés gesztusai és hangjai – fogják meghatározni.

3. Vizsgálati módszerek, források

A vizsgálat legfontosabb forrásait jelentették a sarlósok személyes jellegű, biográfiai iratanyagai: a visszaemlékezések, interjúk, levelezések, valamint a korabeli magyarországi, csehszlovákiai napilapokban, folyóiratokban megjelent cikkek, viták, állásfoglalások stb.⁷ Ezáltal a sarlós csoport ideológiai változásait vizsgáló disszertáció erősen biográfiai meghatározottságú. Nem a mozgalomhoz tartozó személyek életrajzainak a megírására törekedtünk, hanem a sarlós értelmiségi csoport megszerveződésének mélyebb megértését céloztuk a jórészt általuk közölt biográfiai dokumentumok elemzése által.⁸

Így a vizsgált másfél évtizedben különösen a mozgalom vezető szereplőinek – például Balogh Edgárnak, Jócsik Lajosnak, a Dobossy-fivéreknek, Kovács Endrének vagy Szalatnai Rezsőnek – az életútját tudtuk nyomon követni. A legfőbb forrásanyagot a debreceni Déri Múzeum Sarlós-gyűjteménye adta, ahol a mozgalomról összesen 139 doboznyi iratot gyűjtött össze Boross Zoltán, a Sarló egykori tagja.

Módszertanilag komoly feladat elé állított a sarlósok korabeli és későbbi írásainak az összevetése, ami kulcsfontosságú abból a szempontból, hogy a mozgalomról a kortársak körében, az 1938-1944 közötti években, majd pedig a pártállami évtizedekben kialakult képeket, véleményeket mindig értékükön kezeljük. A nemzedéki konfliktusok vizsgálatához elsősorban a két világháború közötti sajtóanyag jelentett segítséget. A korabeli lapok közül

---

⁷ A biográfia fogalmának képlékenysége tág teret nyújt a műfaj értelmezési lehetőségeinek. Erre mutatott rá K. Horváth Zsolt *Az életrajzi térről* írott tanulmányában, amely a szűkebb értelemben vett biográfiai források körét is kiszélesítette. Erről ld. K. Horváth Zsolt: *Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához.* *Korall*, 2011/44. http://epa.oszk.hu/00400/00414/00035/pdf/Korall_44_K_Horvath.pdf (2017. 05. 25.).

⁸ A biográfia-kutatás módszeréhez tartoznak az egyre népszerűbb prozopográfiai kutatások, illetve az egyéni életutakat központba állító elemzések. Erről bővebben ld. Paksa Rudolf: *Prozopográfia vagyis „kollektív biográfiai elemzés“* (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Ballabás Dániel (szerk.): *Módszertani tanulmányok. Konferenciák, műhelybeszélgetések VIII.* Líceum Kiadó, Eger, 2013, 7–19.

E két módszertől elhatárolódik a jelen kutatás, s leginkább a kollektív biográfia műfajával rokonítható. Azt azonban ki kell emelni, hogy a dolgozatnak nem célja a Sarlóhoz tartozó személyek teljes körű bemutatása. A disszertáció fő forrásait azonban az életrajzi jellegű személyes dokumentumok adják, ezáltal előtérbe kerül a biográfiai jellegű megközelítés.

érdemes megemlíteni a sarlósok fórumává vált losonci *A Mi Lapunk*-at, valamint a *Vetés* című röpiratot. Később fontos orgánumot jelentettek számukra a pozsonyi *A Nap* és *A Reggel* című aktivista, azaz alapvetően kormánypárti lapok.

A Sarló kommunista fordulatát követően a Fábry Zoltán által szerkesztett *Az Út* című baloldali lap is sok esetben közölte a mozgalomhoz tartozó személyek írását. Emellett a csehszlovákiai magyarság legfontosabb politikai napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* szintén fontos adalékokkal szolgált a fiatalok szervezkedéséről és működéséről. A fenti lapok alapján betekintést nyertünk azokba a belső és külső vitákba, amelyek fontos részét képezték a sarlósok önmeghatározásának és ideológiai fejlődésének, választási helyzeteiknek.

A korabeli – személyes iratanyagok közül – éppen a sarlósok nézeteinek bemutatásához különösen értékes volt az a levelezés, amelyet a Debreceni Déri Múzeum Sarlós gyűjteményében és különféle hagyatékokban – pl. a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának Szalatnai Rezső hagyatéki anyagában, vagy a Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltárában – találtunk.

Magyarország, valamint Csehszlovákia korabeli kormányzati álláspontjára pedig elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának belügyminisztériumi anyagai, különösen a rendőrségi jelentések, illetve külügyminisztériumi diplomáciai iratok – konzuli és követségi beszámolók segítségével nyerhettünk betekintést. Ezek közül kell kiemelni a Külügyminisztériumi Levéltár politikai iratanyagát (MNL OL K 63). Egyúttal fontos megemlíteni azokat a csehszlovákiai baloldali mozgalmakról is jelentéseket közlő dokumentumokat (MNL OL K 149-ben), amelyek a belügyminisztérium fontosabb nemzetiségi, munkásmozgalmi és egyéb bizalmas jellegű ügyeit tartalmazzák, és a sarlósok magyarországi megfigyeltetéséről, tevékenységük rendőri értékeléséről szintén fontos adalékokkal szolgálnak. Ugyanakkor segítségünkre voltak a Cseh Nemzeti Levéltár belügyminisztériumi iratai, amelyek a csehszlovák kormány korabeli – 1929-es álláspontját tükrözték.⁹ Ezt egészítették ki a Szlovák Nemzeti Levéltár sarlós anyagai a belügyminisztérium pozsonyi osztályáról, amely Szarka László kutatásai nyomán került a Déri Múzeum Sarlós-gyűjteményébe.¹⁰

---

⁹ Národní archiv České republiky (NAČ). Prezídium Ministerstva vnitra (PMV). Archiv Ministerstva vnitra (AMV). „Új Arcú Magyarok” (Maďari nově tváře) „Sarló” Srp 225/489. 16. XII. 1929.

¹⁰ DDM SGy. Rendőrségi bizalmas jelentések a Sarlóról, a sarlósokról, a Szent György Körről és csehszlovákiai Magyar írókról, az első Csehszlovák Köztársaság idejéből. Szarka László kutatásai Csehszlovákiában a sarlósok után. DSX. 86. 1198. 1–8.

4. Új tudományos eredmények

Kutatásunk alapján kialakult véleményünk szerint a Sarlóban meghatározó szerepet játszó tíz-tizenöt fős kör a mozgalom belső átalakulásával párhuzamosan folyamatosan változott. A főként Pozsonyból és Érsekújvárból rekrutálódó vezetők így egészültek ki azokkal a személyekkel, akik Szlovákia középső és keleti részéről származtak. A Sarló legjelentősebb vezetője kétségkívül Balogh Edgár volt, akinek elvitathatatlan szerepe volt nemcsak a cserkészek mozgalmi megszervezésében, hanem a mozgalom ideológiájának meghatározásában is. Az életrajzi forrásokból, levelezésből, emlékiratokból jól kiolvasható, hogy Balogh – akinek 1931-től fogva döntő befolyása volt a Sarló szélsőbaloldali, kommunista tájékozódásában és irányváltásában – sokszor fanatikusán és már-már diktatórikus módon szervezte a mozgalmat. A sarlós csoporton belül fontos közös pontnak számított, hogy a fiatalok családjainak helyzetét, környezetüket nagymértében és negatívan érintette az a kényszerű életmódváltás, amely a régi és az új államban elfoglalt pozíciók közötti feszültségekből adódott, s amivel a szociális bizonytalanság, a társadalmi pozícióvesztés, egyfajta deklasszáció is együtt járt. Mindennek gyakran voltak kísérőjelenségei a nemzeti, állampolgári lojalitás belső konfliktusai, s az ebből adódó identitásválság jelenségei.

Az első kisebbségi sorsban szocializálódott generáció számára a családi és iskolai nevelés közötti kulturális, nemzeti feszültségek feloldására az erős magyar nemzeti és a baloldali színezetű szociális küldetésstudat megnyilvánulásai, az értelmiségi, ifjúsági önszerveződési formák – az önképzőkörök, illetve a cserkészlet – kínálták a lehetőséget.

A tannyelv-választás és a szociális helyzet nehézségei miatt többnyire a csehországi – prágai, brünni –, valamint a pozsonyi egyetemi közeg szintén elementáris hatással volt a nemzedéki csoportosulás legtöbb tagjára. Ugyanakkor a magyar identitás ápolása, a magyar kulturális igények kielégítése, a magyar közösségi tér megtartása kezdetben mindennél fontosabb feladatnak számított. Ennek érdekében egyetemistaként 1925-ben elsőként Prágában megalapították a Szent György Kör nevű öregcserkész-csoportot, amely egyre inkább az új nemzedéki szellemiség megteremtésének műhelyévé vált. A prágai magyar egyetemista öregcserkészek által kezdeményezett 1926–1927-es dél-szlovákiai, kárpátaljai regösjárások révén a kisebbségi magyar falu világa és a népi gondolat határozta meg az új nemzedék társadalmi cselekvési elképzeléseit és terveit, s kötötte egybe őket saját kibocsátó közegükkel. Korai írásaikból mindazonáltal az is jól látszik, hogy a népi vonal mellett állandóan változó, gyakran zavaros, előbb vallásos, később egyre radikálisabb ideológiai

képletek mentén próbálták magukat meghatározni.

A Sarló alapítói az öregcserkészlet és ifjúsági szerveződés irányából 1926 második felében a tágabban értelmezett társadalmi szerepvállalás irányába mozdultak el. Ezt tükrözi korabeli publikációik mellett az a sűrű levélváltás, amelyben Balogh Edgár saját baráti körének tagjaival politikai, mozgalmi terveit, főbb ideológiai elveit osztotta meg. Egyre önállóbb politikai irányvonal kialakítása felé kényszerítették a csoportot a csehszlovák kormányzati kisebbségpolitika hiányosságaiból eredő feszültségek. Ugyancsak fontos impulzust jelentett a hivatalos Magyarország konzervatív, keresztény-nemzeti kormányideológiájával való szembekerülés, ami a Budapestről irányított csehszlovákiai magyar ellenzéki nemzeti pártok meddő sérelmi politizálásával szintén óhatatlanul szembeállította őket.

Az 1928-as gombaszögi csapatközi cserkésztalálkozót követően, ahol létrejött a Sarló, a fiatalok ideológiáját egyre inkább a baloldali szocialista orientáció alakította. A sarlósok társadalmi reformgondolatainak radikalizálódása viszont még inkább magával vonta a sérelmi politikának alárendelt kisebbségi magyar polgári pártok kultúraszervezőinek és politikusainak ellenszenvét. A cserkészeten belül kialakult konfliktusok következtében 1928-tól két vonal különült el egymástól: a konzervatív-tradicionális, valamint a haladó „regös” irányvonal. Ekkor értékelődött fel azoknak a szocialista tájékozódású sarlósoknak a szerepe (Balogh mellett Dobossy Imre, Csáder Mihály, Forgách Béla tartozott közéjük), akik a pozsonyi szakszemináriumokat vezették. A csoport sajátos ideológiai profiljának kialakulásában ugyanakkor nagy jelentősége volt az úgynevezett hídszerep vállalásának, ami a kisebbségi magyar közösségek közötti kapcsolatok mellett a Duna-medencei népek összekapcsolásában is fontos feladatot jelölt ki számukra. Ezt elsősorban a magyar-csehszlovák kulturális kapcsolatok fejlesztése révén vélték megvalósíthatónak.

Mindenesetre már 1929 márciusától egyértelművé vált a Sarló baloldali, szocialista irányultsága. Ennek pontos meghatározását azonban homály övezte, s ebben szerepe volt annak, hogy a mozgalom új ideológiai irányának legbefolyásosabb alakítói – Kassák Lajos, Fábry Zoltán, majd Barta Lajos – szintén fokozatosan próbálták meghatározni az irányváltás céljait, s maguk a tagok szintén egymástól sok tekintetben különböző pozíciókat foglaltak el. A mozgalom törzsgárdája így jutott el az 1929. évben az úgynevezett etikai szocializmustól a tudományos szocializmus tanulmányozásáig, illetve vállalásáig.

A Sarló mindenesetre 1930 folyamán, már közelebb állt a szélsőbaloldali kommunista ideológiához, mint a szociáldemokratákra jellemző kormányközeli aktivizmushoz. 1930 végére tehát a sarlós vezetők egy része már a kommunista ideológiával kezdett azonosulni.

Ez azonban jórészt autodidakta módon történt, amit folyamatos ideológiai válság, valamint az ideológiai szétfejlődés tünetei kísérték a mozgalom vezetőségében.

1931-ben a Sarló vezetőinek egy része Balogh Edgár vezetésével eljutott a pártszerű kommunista tevékenységig. Hosszú és sok összetevős folyamat felemás és a mozgalom szempontjából végzetes következménye, eredménye volt ez a döntés. Az 1928-as mozgalommá alakulástól kezdődően a baloldali irányultság történetében a cseh és szlovák fiatal értelmiségi közegben divatos kommunista tájékozódás mintája, illetve a hivatalos Magyarországgal megromlott kapcsolatok is közrejátszottak. A gazdasági és szociális hátrányaiból, valamint kisebbségi helyzetéből fakadó megkülönböztetések miatt a kommunizmushoz való közeledés ugyanakkor a dél-szlovákiai magyar baloldali értelmiség nemzedékének egy részénél már gyermekkortól jelen volt. A csoport vezetőinek és tagjainak jelentős része arra a következtetésre jutott, hogy a kisebbségi magyar politikai küzdelmekben elszigetelődött Sarló számára egyfajta kiutat jelenthetett a CSKP magyar szellemi holdudvarához való közeledés. Mindezt csak felerősítette a prágai, pozsonyi egyetemi közegben az 1920-as évektől kezdve erős kommunista értelmiségi hatás, valamint a franciaországi egyetemi tanulmányutak során szerzett tapasztalatok, amelyek a kommunizmus nyugat-európai gondolatiságával, szellemi-művészeti áramlataival megismerkedve érzékelték a kommunista eszmék mozgósító erejét. A társadalmi reformokat egyre inkább a marxista alapállásból elképzelő Sarló ideológiai átváltozásában központi szerepet játszott Balogh Edgár. A szélsőségekre hajlamos „Sarló-vezér” egyre inkább arra koncentrált, hogy a diákmozgalmi érdekeket háttérbe szorítva, magát és a mozgalmat is nyíltan elkötelezze a kommunizmus mellett. Csehszlovák állampolgárságának rendezetlensége, valamint saját pozsonyi családjának deklasszálódása és nehéz szociális körülményei, a prágai évek nehézségei mind közrejátszottak abban, hogy Balogh Edgár egyre fanatikusabb és radikálisabb módon síkra szállt a csoport kommunista orientációja mellett.

Az 1931. szeptemberi „szociográfiai vándorlások” értékelésére megszervezett pozsonyi Sarló-kongresszus előkészítése, lefolyása, külső megnyilvánulási formái, kiadványai mind a kommunizmussal való nyílt mozgalmi összekapcsolódást mutatták.

A kommunista fordulat azonban nemcsak a mozgalmon belüli ideológiai feszültségeket mélyítette el, hanem azt is jelentette, hogy a Sarló vezérkara egyre inkább elszigetelődött a diákságtól, ezzel együtt megnehezült az értelmiségi utánpótlás szervezése. Mindenesetre 1931-et követően a mozgalom vezetőihez tartozók közül többen is rövid időre beléptek a Csehszlovákiában legálisan és hosszú éveken keresztül sikeresen működő, dél-szlovákiai magyar lakta járásaiban komoly választási eredményeket felmutató Csehszlovák

Kommunista Pártba.

A Sarló belső differenciálódásának, a mozgalmon belüli törésvonalak kialakulásának a folyamata tehát már 1931-ben elkezdődött. Ezt a tagok közötti ideológiai konfliktusok is jól jelezték. Hovatovább a tagok többsége már nem tudott azonosulni a „forradalmi eszméket” előtérbe állító vezetéssel. Néhányan közülük más szociális irányvonalú szerveződések – például a keresztényszocialista Prohászka Körök, vagy a nemzeti egységet hirdető Magyar Munkaközösség – felé orientálódtak. Az ideológiai egység újrateremtése ellenében hatott a trockista irányzat elterjedése a sarlósok egy része körében. Másik részük pedig főként személyes életüket érintő kötelezettségeik miatt távolodtak el a mozgalomtól.

A gazdasági válság miatt kiéleződött ideológiai vitákban a kommunista sarlósok egyre gyanúsabb elemnek számítottak Csehszlovákiában. Ezt igazolja az is, hogy Balogh Edgárt a politikai rendőrség bizonytalan állampolgársága miatt 1935-ben kiutasította az országból. Ugyanakkor a sarlósokat egyre inkább figyelemmel követte a magyarországi külügyi képviselő és a csehszlovák rendőrségi hatóságok is.

Mindenesetre a csehszlovákiai magyar közösség megszerveződésében a sokak által mitizált, mások által alapvetően elhibázottnak tartott Sarló mint szervezett keretek közt működő mozgalom valójában csupán 5-6 évig tartott, s akár múltó epizódként is lehetne kezelni. Ezzel szemben a csoport értelmiségi tagjainak szakmai, értelmiségi, közéleti teljesítménye például a kisebbségi önmeghatározás, a magyar közösségépítés és szervezés terén, vagy a kulturális és szociális feladatok kijelölésében, vállalásában, a kisebbségi útkeresés módozatainak a kialakításában olyan példát jelent, amelyet sok tekintetben máig nem tudtak meghaladni a kisebbségi magyar közélet irányítói. A sarlósok közösségi ideáljaiban a falu és a város különbségeinek, a parasztság és a bér munkásság kiszolgáltatottságának a már akkor is nyomasztó kérdéseit olyan égető problémaként kezelték, amelyek megoldása nélkül a kisebbségi helyzet nemzeti feladatai is megoldhatatlanok voltak és maradtak.

Bár a trianoni békeszerződés aláírását követően a kisebbségi körülmények közt felnőtt sarlós nemzedék sokszor a kor eszmeáramlataitól befolyásoltan cselekedett, a szociális és nemzeti problémákra választ kínáló alternatíva-keresésben, a közösségért végzett, misszióként értelmezett kisebbségi feladatok kijelölésében és részbeni elvégzésében a csehszlovákiai magyarság 100 éves történetében az egyik legfontosabb értelmiségi csoportosulásnak számít. Legfőbb erénye volt, hogy az egyéni érdekeket képes volt a

közösségért végzett munkával összhangba hozni, s a mozgalom felbomlása után pedig ki-kiját szakmai területén az eredeti sarlós célok jegyében cselekedni.¹¹

S bár a nemzedék szétszóródása – az egyéni érdekek és a bel- és külpolitikai hatások, ideológiai, politikai fordulatok által – az 1930-as évek közepére, pár év alatt bekövetkezett, a mozgalomban részt vett személyek életük végéig fontosnak tartották az egymás közötti kapcsolatok fenntartását. Erre utal a volt sarlósok rendszeres levelezése mellett az is, hogy Boross Zoltán 1978-ban a Sarló 50. jubileumi ünnepségét kezdeményezte Debrecenben, amelyen több sarlós is jelen volt, s ami a debreceni Déri-múzeumban a Sarló-gyűjtemény kialakításának ötletét is megalapozta.

5. Publikációs jegyzék¹²

Tanulmányok

A kisebbségi magyar elitek szerveződése és az ifjúsági mozgalmak a két világháború közötti Csehszlovákiában. (Vázlat a kisebbségtörténet generációs és biográfiai interpretációs lehetőségeiről). *Človek a spoločnosť* című többnyelvű kassai társadalomtudományi folyóirat 2014./2. <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=4HTWXTBMQMLKWE48SX AHSNKG>

A csehszlovákiai magyar értelmiségi csoportok önmeghatározási kísérletei az első Csehszlovák Köztársaságban. A Sarló mint baloldali értelmiségi alternatíva. Soňa Gabzdilová – Attila Simon: Prístupy k riešeniu národnostnej otázky v medzivojnovom Československu. Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2014. 154-163. [file:///C:/Users/nay1/Downloads/pr%C3%ADstupy%20k%20rie%C5%A1eniu%20n%C3%A1rodnostnej%20ot%C3%A1zky%20v%20medzivojnovom%20C4%8Ceskoslovensku%20\(8\).pdf](file:///C:/Users/nay1/Downloads/pr%C3%ADstupy%20k%20rie%C5%A1eniu%20n%C3%A1rodnostnej%20ot%C3%A1zky%20v%20medzivojnovom%20C4%8Ceskoslovensku%20(8).pdf)

---

¹¹ A Sarló egyedi értékeit egyébként már az 1930-as években is felismerték néhányan. Ezt igazolja például a gyakran „ellenlábasként” tekintett Prohászka Körök megszervezőjének, Pfeiffer Miklós kanonoknak a pozitív hozzáállása, aki 1939-es megnyilatkozásában kiemelte a sarlósok segítő szándékának őszinteségét a társadalmi problémák megoldásában. Pfeiffer Miklós: Kérdések vonalán. Íratlan történelem. *Új Élet*, 1939/ 7. 395–397.

¹² A tézisfűzetben csak a disszertáció témájával összefüggő publikációk szerepelnek. A teljes publikációs listám elérhető az MTMT-ben.

A Sarló mozgalom tevékenysége (1928-1934). In: (szerk.): Rakita Eszter: *PhD hallgatók III. konferenciája, 2014. május 16.* Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Líceum Kiadó, Eger, 2015.

Elméleti és elemzési szempontok a történeti folyamatok generációs értelmezéséhez. *Eruditio-Educatio*. 2015/4. 47-56.

A baloldali magyar kulturális értelmiség megszerveződése az első Csehszlovák Köztársaságban. Sarló mozgalom szervezeti felépülése és személyi összetétele. In: Bodó Barna – Szoták Szilvia (szerk.): *Fiatalság – tudományunk fiataljai a Kárpát – Medencében.* Külgazdasági és Külügyminisztérium, Budapest, 2017. 13 – 35.

A hivatalos Magyarország és a Sarló. Jelentések a baloldali mozgalom vezető személyiségeiről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2017/2. 59-82.

A csehszlovákiai magyar sarlós nemzedék magyarországi kapcsolatrendszere 1925-1944. *A Regio – Kisebbség, kultúra, politika, társadalom.* 2017/4. 155–191.

A csehszlovákiai magyar Sarló mozgalom vezetőinek kommunista fordulata 1930/31-ben. In: Bodó Barna – Szoták Szilvia: *Ifjúság, tudománypolitika, jövőkép: kilátások és kihívások a Kárpát-medencében.* Külkereskedelmi és Külügyminisztérium, Budapest, 2018. 23 –43.

Szalatnai Rezső és a Sarló mozgalom. In: *Magatartás és irodalom. Szalatnai Rezső és Pozsony. Postoje a Literatúre. Rezső Szalatnai a Bratislava.* Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma – Múzeum Kultúry Maďarov na Slovensku, Pozsony (Bratislava), 2018. 27–34.

Rezső Szalatnai a hnutie Sarló. In: *Magatartás és irodalom. Szalatnai Rezső és Pozsony. Postoje a Literatúre. Rezső Szalatnai a Bratislava.* Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma – Múzeum Kultúry Maďarov na Slovensku, Pozsony (Bratislava), 2018. 35–42.

Tudománynépszerűsítő cikkek

Sarlósok a két világháború közti Érsekújvár jelentőségéről. Bumm.sk.
<http://www.bumm.sk/89419/sarlosok-a-ket-vilaghaboru-kozt-ersekujvar-jelentosegerol.html>

A népi gondolattól a kommunizmusig: A Sarló mozgalom útkeresései. Népi blog.
<https://www.facebook.com/notes/n%C3%A9pi-bajcsi-ildik%C3%B3-a-n%C3%A9pi->

gondolatt%C3%B3l-a-kommunizmusig-a-sarl%C3%B3-mozgalom-
%C3%BAtkeres%C3%A9sei/1001275226684741

Az első generációs csehszlovákiai magyar értelmiség kapcsolatrendszere a két világháború között. A sarlós nemzedék és a magyarországi népiek. Felvidék.ma
<https://felvidek.ma/2017/06/az-első-generációs-csehszlovákiai-magyar-értelmiség-kapcsolatrendszere-a-két-világháború-között/>

A csehszlovákiai magyar értelmiség megszerveződése. A sarlós nemzedék szerepvállalása és ideológiai alternatívái az első Csehszlovák Köztársaságban. dunszt.sk.
<https://dunszt.sk/2017/08/25/a-csehszlovákiai-magyar-értelmiség-megszerveződése/>

